

УДК 7.06: 745/ 749 (477. 86)

Володимир ПОПЕНЮК

викладач кафедри декоративно-прикладного мистецтва Косівського
інституту прикладного та декоративного мистецтва ЛНАМ

**КИВОТИ У ТВОРЧОСТІ ВИКЛАДАЧІВ І
ВИПУСКНИКІВ КОСІВСЬКОГО ІНСТИТУТУ
В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ САКРАЛЬНОГО
МИСТЕЦТВА КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

© Попенюк В., 2015

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.33955>

***Анотація.** Розглядається роль і місце Косівського інституту у відродженні й розвитку духовної культури за період незалежності України. Проаналізовано низку високомистецьких сакральних предметів для оформлення інтер'єрів церков Гуцульщини, виготовлених під керівництвом провідних викладачів відділу художнього дерева кафедри прикладного та декоративного мистецтва. Акцентовується увага на дипломних роботах 1990-2010 рр. Проаналізовано стилістику кращих взірців кивотів викладачів М. Радиша, С. Бзунька, О. Крицкалюка, а також випускників О. Чуйка, Ю. Рогатинюка, О. Перцовича, Ю. Бельмеги кінця ХХ – початку ХХІ ст.*

***Ключові слова:** кивоти, сакральне мистецтво, архітектоніка, стилістика, декор.*

Процеси відродження та розвитку духовної культури в Україні розпочалися зі встановленням незалежності, а тоталітарна система, що суворо забороняла будь-які спроби будувати нові храми та облаштовувати їх предметами обрядового й культового призначення, назавжди відійшла в минуле. Для Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва ці процеси на зламі століть стали значним історичним мистецьким явищем, що давало неабиякі можливості для його подальшого культурно-мистецького розвою у ХХІ ст.

Викладачі та випускники інституту виготовляли для інтер'єрів гуцульських церков предмети церковної обстави, їх декоративні елементи, вироби для літургії, демонструючи ви-

сокий професіоналізм у використанні народних традицій і різних мистецьких стилів. Наприклад, упродовж 1992-2000 рр. з'являються перші дипломні роботи випускників, пов'язані з виготовленням дерев'яних різьблених футлярів для Євангелій, домашні каплички В. Рибаконика, ікони Святого Миколая Р. Мураля, "Ісус-учитель" М. Лелета (керівники Й. Приймак, С. Бзунько), придорожні хрести із розп'яттям В. Попенюка, В. Олійника, А. Гур'єва, В. Кіндрачука (керівник І. Кіщук). До речі, придорожні хрести, так звані "Фігури", розташовані на території церков святого Василя та Івана Хрестителя в м. Косів. Ікона "Святого Миколая", з огляду на композиційне вирішення іконографії, своєрідної образності, досконалої техніки пластично-рельєфного різьблення, вважається однією з кращих творів на сакральну тему. Сьогодні вона в церкві святого Василя в м. Косів використовується під час літургійних богослужінь.

На той час припадає виготовлення перших дерев'яних кивотів О. Чуйка (керівник М. Радиш, 1995), А. Лазечка, Б. Сметанюка (керівник В. Козар, 1998).

Досить цікаве конструктивне вирішення має кивот О. Чуйка (Церква Преображення Господнього, м. Тлумач). Автор надав твору особливої виразності завдяки неокласичним елементам — колонам, що імітують тосканський ордер, а також напівсферичним куполам, що переходять у чіткий широкий фриз із точеними мініатюрними балясинами, які, у свою чергу, покладені на усталену форму восьмерика барабана з прорізними вікнами. Тут слід відзначити, що підхід до двох'ярусного вирішення самої основи куполів не є традиційним, про що засвідчує намагання автора осмислити класичні форми церковної та цивільної архітектур минулих століть і подати свій варіант кивота, не позбавивши еkleктичних особливостей. У основі кивоту лежить квадрат з традиційними виступами на кутах, де вкомпоновані парні колони, що добре проглядаються на тлі бічних, вертикально виступаючих стінок. Привертає увагу висока технічна майстерність вирізаних ажурних орнаментів на дверцятах кивота. Вони прекрасно поєднуються з прорізною та профільною різьбою несеної частини, яка надає кивоту стриманої урочистості й величі.

З кожним роком асортимент творів на сакральну тематику стає дедалі багатшим і різноманітнішим, вагоміше та якісніше вони наповнювалися сакралью-естетичним змістом. За останнє десятиріччя (2000-2011) під керівництвом провідних викладачів відділу художнього дерева кафедри прикладного та декоративного мистецтва випускники виготовили аналої та інші предмети облаштування: процесійні хрести й патериці, тетраподи й проскомедійники, напрестольні хрести й архієрейські крісла.

Серед виробів вирізнялися кивоти, виготовлені з урахуванням локальних особливостей, пов'язаних з традиціями народного мистецтва Гуцульщини, а також такі, у яких об'ємні конструкції та декор були виготовлені в кращих традиціях еклектичних стилів другої половини ХІХ — початку ХХ ст. Це кивоти П. Кінащука, С. Гургаса (керівники В. Ходан і В. Козар), Ю. Бельмеги (керівник Й. Приймак, с.Кобаки, церква на присілку Здвизин), Ю. Рогатинюка (керівник О. Крицкалюк, церква Пресвятої Трійці с. Криве Поле Верховинського р-ну), І. Браїляка (керівник С. Стефурак).

Кивот Юрія Рогатинюка (2009) за трактуванням архітектурних форм і оздобленням становить класичний тип однокупольної каплички, верх якої увінчаний у стилі гуцульської церкви. Це чотирифронтонні виступи з двосхилим дашком, що завершуються невеликими куполами. Центром усієї об'ємно-просторової композиції є виразний багатогранний купол, на якому добре видно злам, що оперізує нижню його частину й далі переходить до крайнього дашка, утворюючи своєрідну ступеневу конструкцію. Дашок виконаний у техніці різьби таким чином, щоби показати гонтове покриття, яке було властиве культовій і житловій архітектурі на Гуцульщині впродовж багатьох століть [1]. Конструкція центральної частини кивота нагадує шафку видовженої форми, по вертикалі, по кутах якої розташовані різьблені колони. Тут майстер приділяє увагу прадавнім архітектурним елементам — кронштейнами з невеличкими профільованими вирізами, і чотиригранної форми колонам, які конструктивно посилюють міцність кивота. Самі колони збагачені декоративно-пластичним різьбленням, що значно підвищує художню виразність на тлі

інших архітектурних деталей. За художньо-конструктивними особливостями вони наближені до тих, що зустрічаємо в оздобленні відкритих веранд на Гуцульщині другої половини ХІХ – ХХ століття [2, с. 64-65]. Особливе враження справляє саме оздоблення кивота в стилі гуцульського різьблення, наповнене багатством і різноманітністю хрестографем, серед яких виділяються мальтійські та семикінцеві хрести в обрамленні традиційних шкрібляківських мотивів, поширених наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

Деяко інше враження справляє кивот, який виготовили 2004 р. П. Кінащук і С. Горгас (керівник В. Ходан, В. Козар). У співвідношенні нижньої та верхньої частин кивота простежуються, на перший погляд, певні порушення в пропорціях. Це стосується конструкції центрального купола, який посаджений на перетині об'ємних і масивних коробових склепінь без барабана, і складається враження, наче він схований, що й надає архітектурі кивота певної приземкуватості. Натомість архітектоніка нижньої (несучої) частини сприймається цілнішою та величнішою завдяки вертикально закомпонованим на кутах кивота різьбленим «крученим» колонам, що підтримують виступ карниза, увінчаний круглими маківками з високими хрестами.

Комплексне оформлення церковного інтер'єру з урахуванням невеликої кількості предметів обстави, у тому числі й кивотів, мало важливе значення для історії розвитку сакрального мистецтва на Гуцульщині, у якому значну роль відігравав Косівський інститут. Так, 2004 р. група випускників під керівництвом С. Стефурака виготовила іконостас та інші вироби для церкви Скиту Манявського.

Для церкви Введення в храм Пресвятої Богородиці (с. Кобаки Косівського р-ну) випускники 2010 р. виготовили престіл, тетрапод, семисвічник (керівники С. Стефурак, С. Бзунько).

Під керівництвом С. Бзунька випускники 2011-2012 р. розпочали відновлювати інтер'єр церкви святого Василя в Косові (Москалівка). Перші успішні спроби можна побачити на хорах, де вже закомпоновані рами з орнаментально-пластичними символічними композиціями. Тоді ж було виготовлено престіл, який разом з кивотом складатиме основу композицій-

ної та стильової завершеності літургійного простору вівтарної частини (керівник Б. Ділета, кафедра дизайну). Окрім того, С. Бзунько з випускниками працює сьогодні над реставрацією іконостаса цієї церкви — головним духовним і художньо-естетичним центром інтер'єру.

Великий внесок для розвитку сакрального мистецтва роблять викладачі Косівського інституту. Серед них своєю творчістю вирізняється С. Бзунько — досвідчений педагог, член Косівської регіональної організації Національної спілки художників України (1978), заслужений художник України (2007), нагороджений багатьма дипломами й почесними грамотами Президії Спілки художників України (1977-1980). Він брав участь у облаштуванні інтер'єрів громадських і храмових споруд, зокрема, працював над інтер'єром катехитичного центру при катедральному соборі УГКЦ м. Івано-Франківськ, виготовив райські двері іконостаса церкви с. Тарнавиці Тисменицького району та іконостас для монастиря Скиту Манявського, подіум для Євангелія в катедральному соборі УГКЦ у м. Мюнхен (Німеччина, 1995) [3]. Створюючи вироби для церковних інтер'єрів, С. Бзунько ще більше розкрив свої мистецько-творчі обдарування, розширив і збагатив сакральне мистецтво. Одним з таких сакральних творів є кивот у Катедральному соборі Святого Воскресіння в м. Івано-Франківськ [4]. Його роботи зберігаються в державних музеях і приватних збірках Косова, Коломиї, Івано-Франківська, Львова, Києва, також за кордоном — Канаді, Росії, Австралії, Великобританії, США.

Традиційне гуцульське різьблення у творчій інтерпретації із сакральною тематикою простежуємо у творчості М. Радиша, викладача, художника-майстра з високим професійним рівнем педагогічної та творчої діяльності, члена Косівської регіональної організації Національної спілки художників України. До речі, М. Радиш був керівником дипломної роботи О. Чуйка, який 1995 р. представив на захист один з перших кивотів. Його багата мистецька праця в сакральному мистецтві найяскравіше простежується від 1998-1999 рр., коли був виготовлений кивот для інтер'єру однієї із церков. Він досить цікавий за силою і конструкціями. Різьблений декор на тлі чистого білого

явора, який, до речі, нагадує нам своєрідну орнаментальну ліпнину на фасадах українських церков періоду бароко [5]. Кивот увінчаний п'ятьма куполами на високих барабанах з орнаментованими пілястрами. Кожна зі сторін має барокове фронтонне завершення, наповнене орнаментальним плоским гуцульським різьбленням, що привертає увагу своїми легкими, не перевантаженими формами. Майстер застосовує декоративне плоске різьблення і на інших частинах кивота, зокрема на барабанах, стінках і дверцятах. Досить професійно вирішено декор дверцят, у центрі якого вирізьблена чаша, що нагадує своїм силуетом гуцульську трійцю. Автор з високою майстерністю зумів надати кивоту оригінальності й неповторності, використавши при цьому ідею національних конструкцій, та уніфікувати місцеві мотиви орнаменту до принципів оздоблення українських кам'яних храмів на зламі XVII – XVIII ст.

При виготовленні кивотів М. Радиш застосовує традиції гуцульської церковної архітектури, натомість вивчає мистецтво інших етнорегіонів України. Наприклад, у одному з кивотів 2012 р. простежується намагання автора зберегти не лише хрещату в плані конструкцію, але й водночас використати принципи побудови тридільних церков, що властиві для бойківських і лемківських будівельних шкіл [6, с. 173]. Це простежується у своєрідному розташуванні апсид, що виступають з обабіч кивота й завершуються у вигляді центрального аркового склепіння, поділяючи його на три основні об'ємно-просторові частини. Уся конструкція кивота приваблює особливою архітектонічністю, виразністю всіх його складових — карнизами, чотиригранними колонами, що компонується по кутах кивота, добре проробленою нижньою підставою зі ступеневими переходами, шоломоподібними куполами, покладеними на модернові барабани округлих точених форм, які об'єднані чіткими співрозмірними пропорціями й кольором. Окрім кивотів, у асортименті виробів майстра з'являються й інші предмети церковної обстави — свічники, патериці.

До когорти талановитих викладачів, що зарекомендували себе в царині педагогічної та художньої діяльності, належить О. Крицкалюк, випускник Косівського технікуму народних

художніх промислів (нині Косівський інститут). Під його керівництвом у 2005-2009 рр. випускниками М. Лютий, В. Бойчук, Ю. Рогатинюк виготовляли предмети обстави, зокрема аналої, архієрейське крісло, а також кивот як сакральнолітургійний центр вітваря. Варто відзначити велику методичну роботу О. Крицкалюка з випускниками інституту, яка ґрунтується на збереженні й розвитку локальних етномистецьких засад, що століттями традиційно склалися в народному монументальному сакральному мистецтві Гуцульщини. Свідченням цього була виконана дипломна робота — придорожній хрест (автори Т. Муляк і О. Бичок), установлений на обійсті Шкрібляків (присілок Максимець, с. Яворів) з нагоди 190-річчя від дня народження Юрія Шкрібляка — основоположника гуцульської школи художнього різьблення по дереву (2012). У своїй творчості викладач повсякчас працює над формуванням ансамблевості облаштування інтер'єру дерев'яних церков, зокрема, особливе місце посідає створення сакрального простору вітварної частини, художньо-естетична виразність якої досягнута завдяки різноманітності конструктивних форм киворію, престолу, семисвічників, що оздоблені місцевим декором, але з бароковими ремінісценціями (церква Пресвятої Трійці, 1996 р., с. Шепіт Косівського р-ну).

На початку ХХІ ст. чимало випускників після закінчення навчального закладу продовжували самостійно працювати в галузі сакрального мистецтва. Вони виготовили чимало цікавих кивотів, які вирізнялися місцевою народною сакральною естетикою, застосували власні мистецькі прийоми та давні традиції декорування. Тут можна відзначити Олега Перцовича, який для церкви Введення в храм Пресвятої Богородиці (с. Лючки Косівського р-ну) виготовив унікальний за формою кивот (2005), що привертає увагу розмаїттям використаних порід деревини та професійним застосуванням традиційних столярських конструкцій і з'єднань.

Серед відомих майстрів-художників на Гуцульщині, що зробили чималий внесок у реставрацію старих іконостасів, кивотів, є Микола Максим'юк (випускник Косівського технікуму народних художніх промислів 1975 року). Серед ви-

готовлених предметів обстави для церков, зокрема вівтарної частини, найчастіше зустрічаються кивоти. Їх можна побачити в церквах сіл Хороцево, Тюдів, Буковець, Вигода Косівського та Верховинського районів.

Окрім того, випускники Косівської мистецької школи у творчих пошуках успішно досягали гармонійного художньо-стилістичного вирішення. Це можна простежити на прикладі інтер'єру новозбудованої церкви на Гуцульщині, у оформленні якої брали участь О. Перцович і М. Драгомирецький, виготовивши іконостас для церкви Успіння Пресвятої Богородиці в с. Середній Березів (1990). До речі, вони проектували одну з дерев'яних церков Уведення в храм Пресвятої Богородиці, яка й була збудована під керівництвом О. Перцовича (с. Лючки Косівського р-ну, 2005).

Отже, у розвитку сакрального мистецтва на Гуцульщині наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. значну роль відіграла творчість викладачів і випускників, які брали активну участь у оформленні церковних інтер'єрів, виготовляючи низку предметів обстави літургійного та обрядового характеру, використовуючи при цьому і традиції гуцульського народного мистецтва, і засади українського мистецтва з його розмаїттям стилів і напрямів.

1. Гошко Ю.Г. Народна архітектура Українських Карпат XV – ХХ ст. / [Ю.Г. Гошко, Т.П. Кіщук, І.Р. Могитич, П.М. Федак]. — К. : Будівельна техніка, 1987. — С. 98-108. 2. Самойлович В.П. Народное архитектурное творчество / В.П. Самойлович. — К. : Будівельник, 1977. — 232 с. 3. Соломченко О. Мистецький ермітаж у Косові / О. Соломченко // Збірн. ст. / [авт.-упорядн. О. Слободян]. — Косів : Писаний камінь, 2010. — С. 171-173. 4. Тимків Б. Мистецтво України та діаспори: дереворізьба сакральна й ужиткова / Б. Тимків. — Івано-Франківськ : Нова зоря, 2010. — С. 131. 5. Історія української архітектури / За ред. В.І. Тимофієнка. — К. : Техніка, 2003. — С. 222-242. 6. Гошко Р.Ю. Монументальне будівництво / Р.Ю. Гошко // Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження. — К., 1983. — С. 173.

Annotation

Volodymyr Popenyuk. Icon-cases as creative work by the teachers and graduates from Kosiv Institute of Applied and Decorative Arts in the context of development of sacral art at the end of the XX-th — beginning of

the XXI-st century. The author considers the role and place of Kosiv Institute of Applied and Decorative Arts in the revival and development of sacral culture during the period of independence of Ukraine in this article. He sets a variety of highly artistic sacred objects to decorate interiors of the churches in Hutsulshchyna. All of them have been made by the graduates under the supervision of the leading teachers of the department of artistic woodwork, the chair of applied and decorative arts. The author emphasizes the first diploma works, namely icon-cases, executed during 1990-2010s. He analyses the style of the best samples of the latter of the end of the XX-th — beginning of the XXI-st century by M. Radysh, S. Bzunko, O. Krytskalyuk, the teachers, as well as by O. Chuiko, Yu. Rohatynyuk, O. Pertsovych and Yu. Belmeha, the graduates.

Keywords: icon-cases, sacral art, architectonics, style, décor.

Аннотация

Владимир Попенюк. Кивоты в творчестве преподавателей и выпускников Косовского института в контексте развития сакрального искусства конца XX – начало XXI веков. Рассматривается роль и место Косовского института в возрождении и развитии духовной культуры в период независимости Украины. Подан целый ряд искусных сакральных предметов для оформления интерьеров храмов Гуцульщины, изготовленных выпускниками под руководством ведущих преподавателей отдела художественной обработки дерева кафедры прикладного и декоративного искусства. Акцентируется внимание на дипломных работах 1990-2010 гг. Проанализирована стилистика лучших образцов кивотов преподавателей М. Радыша, С. Бзунька, О. Крицкалюка, а также выпускников О. Чуйка, Ю. Рогатынюка, О.Перцовича, Ю.Бельмеги конца XX – начало XXI веков.

Ключевые слова: кивоты, сакральное искусство, архитектоника, стилистика, декор.